

DOROTA GAZICKA-WÓJTOWICZ

Centralna Biblioteka Geografii i Ochrony Środowiska
Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania
Polskiej Akademii Nauk
e-mail: gazicka@twarda.pan.pl

OD PAKIETU CDS/ISIS DO NUKAT, WORLDCAT I PROCESY DECYZYJNE, NOWE MOŻLIWOŚCI I SZANSE BIBLIOTEK INSTYTUTÓW NAUKOWYCH

Dorota Gazicka-Wójtowicz, mgr geografii, st. kustosz, od 1991 r. kierownik Centralnej Biblioteki Geografii i Ochrony Środowiska Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN. Absolwentka Wydziału Geografii i Studiów Regionalnych oraz Podyplomowego Studium Bibliotek Naukowych Uniwersytetu Warszawskiego. Stażystka m.in. The University of Leeds w Wielkiej Brytanii. Członek Rady Porozumienia Placówek Naukowych Polskiej Akademii Nauk w sprawie komputeryzacji bibliotek. Z-ca redaktora Komitetu Redakcyjnego *Bibliografii Geografii Polskiej (BGP)*. Jej zainteresowanie automatyzacją bibliotek przyczyniło się do komputeryzacji szeregu procesów bibliotecznych w Bibliotece Instytutu oraz w bibliotekach Porozumienia. Jest konsultantką Ośrodka Języka i Kartoteki Wzorcowej KABA przy tworzeniu ogólnych zasad stosowania haseł JHP KABA w funkcji tematu formalnego w opracowaniu dokumentów kartograficznych w NUKAT. Opublikowała m.in.: 19 tomów *BGP*, współautorstwo i instrukcję *Format MARC 21 rekordu bibliograficznego dla dokumentu kartograficznego*, współautorstwo Grażyna Dudzicka, Irena Grzybowska [online] (2007, dostępny w World Wide Web: <http://www.nukat.edu.pl/> w zakładce Wykazy danych / Format MARC 21).

SŁOWA KLUCZOWE: Biblioteki PAN. Komputeryzacja bibliotek. Katalog centralny NUKAT. Współkatalogowanie. Język Haseł Przedmiotowych KABA.

ABSTRAKT: W artykule przedstawiono procesy decyzyjne, które doprowadziły do współpracy warszawskie biblioteki instytutów Polskiej Akademii Nauk z NUKAT-em, a za jego pośrednictwem do uczestniczenia w WorldCat i Google Scholar oraz rozpoczęcia budowy wspólnej biblioteki cyfrowej. Zwrócono uwagę na doradczą rolę Anny Paluszkiewicz. Przedstawiono korzyści wynikające ze współpracy w ramach „Porozumienia Instytutów Naukowych PAN w sprawie komputeryzacji bibliotek” oraz uczestnictwa we współtworzeniu NUKAT-u. W przypadku Centralnej Biblioteki Geografii i Ochrony Środowiska Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN było to m.in.: przełamanie izolacji biblioteki, podniesienie kwalifikacji zawodowych bibliotekarzy, przyspieszenie katalogowania zbiorów, bardziej fachowa obsługa użytkowników, zmiana postrzegania pracowników biblioteki w środowisku lokalnym, możliwość oferowania kolejnych nowych usług.

Niedawno obchodzone pięciolecie powstania Narodowego Uniwersalnego Katalogu Centralnego NUKAT stwarza okazję do szeregu refleksji i podsumowań. Ten ogólnopolski centralny katalog bibliotek naukowych, tworzony metodą współkatalogowania, ma za zadanie: dostarczać informacji o dokumentach i miejscu ich przechowywania; udostępniać do kopiowania katalogom lokalnym gotowe rekordy kartoteki haseł wzorcowych i rekordy bibliograficzne; usprawniać i przyspieszać katalogowanie poprzez eliminowanie przypadków dublowania wykonywanej pracy (<http://www.nukat.edu.pl/>). Budują go głównie biblioteki państwowych i prywatnych szkół wyższych, naukowe biblioteki publiczne, resortowe i samorządowe. Uczestnictwo w projekcie innych bibliotek naukowych to ciągle raczej wyjątek niż reguła. Na 68 bibliotek współtworzących NUKAT¹ tylko 10 to biblioteki jednostek naukowo-badawczych i placówek kultury². Wśród nich aż 5 to biblioteki warszawskich instytutów Polskiej Akademii Nauk (PAN). Pojawia się pytanie, dlaczego z NUKAT-em nie współpracują inne polskie biblioteki o bogatych zasobach? Co spowodowało tak silną w nim reprezentację bibliotek instytutów naukowych PAN?

Przyczyny ich nieobecności mogą być różne. Dla wielu bibliotek naukowych przeszkodą jest brak środków na zakup i utrzymanie drogiego zintegrowanego systemu bibliotecznego. Inne borykają się z problemem szczupłości lub jakości kadry i dlatego są dalekie od podejmowania nowych wyzwań. Są i takie, które samodzielnie wdrożyły już zintegrowany system biblioteczny, ale nie widzą korzyści, jakie organizatorom, pracownikom i użytkownikom tych bibliotek może dać współpraca biblioteki z NUKAT-em. A może przeszkodą jest „ogromnie oporna dyfuzja doświadczeń”, która jest „najbardziej zadziwiającą cechą polskiego bibliotekarstwa” (Radwański, 2007, s. 6) lub fakt, że „po kilkunastu latach historii komputeryzacji nie powstało kompletne „know-how”, pozwalające uniknąć podstawowych błędów (Radwański, 2007, s. 5).

Jak zauważył Jan Wołosz „Proces komputeryzacji bibliotek, który powinien zakończyć się kilka lat temu trwa nadal, a termin jego zakończenia trudno określić” (Wołosz, 2008, s. 4). W tej sytuacji doświadczenia warszawskich bibliotek instytutów PAN mogą być przydatne bibliotekom planującym komputeryzację, natomiast bibliotekom już użytkującym systemy komputerowe umożliwiające współpracę z NUKAT-em mogą pokazać, dlaczego warto zmierzać do uczestnictwa w projekcie NUKAT, zwłaszcza gdy biblioteka posiada bogate zbiory, a nie dysponuje liczną kadrami.

POCZĄTKI KOMPUTERYZACJI

Aby poznać procesy decyzyjne, które doprowadziły biblioteki PAN do tego, że informacja o ich zbiorach dostępna jest w katalogu NUKAT, a za jego pośrednictwem także w ogólnosięciowym WorldCat i poprzez wyszukiwarke

¹ Dane z 31.10.2008 r. Uwzględniono tylko te biblioteki, które aktualnie zamieszczają swoje sigła w rekordach bibliograficznych pobranych z NUKAT-u – własnych i opracowanych przez inne biblioteki (źródło: Centrum NUKAT).

² Są to: Biblioteka Gdańska PAN, Biblioteka Międzynarodowego Centrum Kultury w Krakowie, Biblioteka Naukowa PAU i PAN w Krakowie, Biblioteka Instytutu Medycyny Pracy w Łodzi, Biblioteka Instytutu Chemii Fizycznej i Instytutu Chemii Organicznej PAN, Biblioteka Instytutu Parazytologii PAN, Centralna Biblioteka Geografii i Ochrony Środowiska IGiPZ PAN, Centralna Biblioteka Matematyczna IM PAN, połączone Biblioteki Instytutu Filozofii i Socjologii PAN, Wydziału Filozofii i Socjologii UW oraz Polskiego Towarzystwa Filozoficznego.

Google Scholar, trzeba cofnąć się do końca lat osiemdziesiątych XX w. Wtedy to w Centralnej Bibliotece Geografii i Ochrony Środowiska (CBGiOŚ) zaczęto szukać możliwości automatyzacji opracowywania powstającej tam *Bibliografii Geografii Polskiej*. Był to czas, gdy do powszechnego użytku zaczęły wchodzić komputery osobiste. Poszukiwanie oprogramowania spełniającego postawione założenia, doprowadziło do nawiązania kontaktu z Anną Paluszkiewicz – osobą, która jak się później okazało, swoimi działaniami wyznaczyła prawidłowy kierunek rozwoju komputeryzacji bibliotek w Polsce (Burchard, 2004; Padziński, 2008, s. 7). Zarekomendowała ona pakiet CDS/ISIS, dystrybuowany wówczas przez UNESCO w Paryżu. Na bazie tego oprogramowania zespół, w składzie Dorota Gazicka i Rafał Gazicki, stworzył strukturę bazy danych „Bibliografia Geografii Polskiej”. Pierwszy komputerowo opracowany tom obejmował dane za lata 1985-1986. Jednocześnie oprogramowanie CDS/ISIS wykorzystano do opracowywania spisu publikacji pracowników Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN. Początkowo baza „Bibliografia Geografii Polskiej 1985-” była dostępna tylko lokalnie. W 1999 r. grant, uzyskany z Komitetu Badań Naukowych, pozwolił udostępnić tę bibliografię w sieci Internet – <http://www.cbgios.pan.pl/bazy/bgp/> (Gazicka i in., 1999, s. 291-295). Parę lat później we współpracy z poznańską firmą Splendor unowocześniono internetowy interfejs i poszerzono możliwości przeszukiwania bazy. Jak się wydaje, mimo swych niedoskonałości, ta jedna z większych polskich dziedzinowych baz bibliograficznych, w sposób zadowalający służy internautom. Linki do tej bazy zamieszcza wiele serwisów internetowych. Jest ona wykorzystywana również w codziennej pracy przez oddziały informacji naukowej i „...stanowi wartościowe źródło wyszukiwań bibliograficznych z zakresu geografii i nauk pokrewnych” (Drabek, 2008 s. 4-5).

WDROŻENIE ZINTEGROWANEGO SYSTEMU BIBLIOTECZNEGO

Na początku lat dziewięćdziesiątych XX w., posiadając już pewne doświadczenia zebrane przy komputeryzacji wspomnianej bazy bibliograficznej, w CBGiOŚ, zaczęto myśleć o komputeryzacji całości procesów bibliotecznych. Sledzono dostępną literaturą przedmiotu. Cenne były wskazówki praktyka – Anny Paluszkiewicz – pozyskiwane w kuluarach szeregu konferencji oraz to, co starała się uzmysłowić wszystkim licznym wówczas entuzjastom szybkiej komputeryzacji bibliotek. Przekonywała, że oprogramowanie i sprzęt komputerowy szybko się starzeją i trzeba je wymieniać, dlatego najważniejsza jest jakość i struktura danych wprowadzanych do systemu (Paluszkiewicz, 1991, s. 275). Polskie systemy komputerowe nie obsługiwały jednak formatu US MARC (dziś MARC 21) i kartotek haseł wzorcowych, które zapewniają spójność danych, co pozytywnie wpływa na jakość gromadzonych w bazie rekordów. Natomiast zagraniczne zintegrowane systemy biblioteczne, kontrolowane kartotekami haseł wzorcowych, były dla mniejszych bibliotek za drogie. Biblioteki chciały się jednak komputeryzować. Zapewne dlatego na zebraniu przedstawicieli bibliotek PAN, dotyczącym komputeryzacji, pojawiła się propozycja komputeryzowania bibliotek instytutowych właśnie przy użyciu któregoś z polskich systemów lub pakietu CDS/ISIS. Autorka odwołując się do własnego doświadczenia i powołując się na autorytet Anny Paluszkiewicz, odważyła się tę propozycję storpedować. Skoro pojedyncze instytuty

nie mogły udźwignąć kosztów zakupu i wdrożenia zintegrowanego systemu bibliotecznego znaleziono inne rozwiązanie. Warszawskie biblioteki PAN nawiązały współpracę (Czarnocka-Cieciura i Gazicka, 2002 s. 125-126). Z inicjatywy kierownika Biblioteki Instytutu Matematycznego PAN, Doroty Czarnockiej-Cieciury, przy czynnym wsparciu, zastępcy dyrektora tego Instytutu, doc. dr hab. Teresy Regińskiej, udało się powołać „Porozumienie Instytutów Naukowych PAN w sprawie komputeryzacji bibliotek”, zwane dalej Porozumieniem (<http://195.187.97.20/default.htm>). Wniosek grupy kilkunastu instytutów o przyznanie dotacji na zakup zintegrowanego systemu komputerowego Komitet Badań Naukowych rozpatrzył pozytywnie. Do wyboru systemu przystąpiono jesienią 1996 r. Bazowano głównie na doświadczeniach bibliotek użytkujących w Polsce system VTLIS (Paluszkiewicz, 1998, s. 29-33). Szczególną uwagę zwracano na to, aby system był jak najbardziej sparametryzowany. Dla grupy bibliotek ta cecha systemu była i jest niezwykle istotna, ponieważ pozwala zdefiniować ustawienia systemu zgodnie z potrzebami poszczególnych bibliotek i modyfikować je w trakcie jego użytkowania, bez korzystania z płatnych usług dostawcy oprogramowania. Przykładowo bibliotekarz systemowy powinien mieć wpływ na to, które pola będą wyświetlane na ekranie komputera, np. w zależności od tego, czy jest to interfejs przeznaczony dla bibliotekarza czy czytelnika. Powinien też móc definiować zestawy pól i podpól, których zawartość będzie indeksowana, a więc wpływać na zawartość poszczególnych indeksów wyszukiwawczych, czy wręcz tworzyć nowe, np. potrzebne bibliotekarzom w codziennej pracy. System musi również umożliwiać łatwe definiowanie kolekcji, a dla potrzeb rejestracji wypożyczeń – definiowanie zróżnicowanych uprawnień dla określonych grup użytkowników. Powinien zapewniać właściwą obsługę wzajemnych powiązań pomiędzy rekordami kartoteki haseł w obszarach (KHW) oraz między rekordami KHW i rekordami bibliograficznymi. Powinien też posiadać narzędzia do kopiowania online rekordów z jednej bazy do drugiej oraz przesyłania rekordów w plikach. W połowie lat dziewięćdziesiątych XX w. istotne było, aby licencja zezwalała na uruchomienie terminali użytkowników na wszystkich komputerach klasy PC, a nie tylko na terminalach jednego konkretnego producenta, co pozwalało znacząco obniżyć koszty implementacji systemu. Ważne jest też, aby dostawca oprogramowania miał przedstawicielstwo w Polsce – wtedy nie ponosi się kosztów przyjazdu, delegacji i noclegów zachodnich specjalistów w drogich hotelach. Na takie i inne aspekty wskazywała A. Paluszkiewicz. Mimo pewnych mankamentów (np. biuro obsługi klientów dopiero w Polsce powstawało) wybrany został system Horizon, który spełniał większość z tych wymagań i jeszcze inne wyspecyfikowane w opracowanym na zamówienie Porozumienia „Request for Proposal”³. Na ten system wskazali również informatycy Porozumienia, ponieważ już wówczas spełniał on warunek, niezwykle istotny z punktu widzenia bibliotek instytutowych – pozwalał przeszukiwać katalogi i zamawiać wyszukane pozycje poprzez Internet. Najważniejsze z perspektywy czasu okazało się jednak to, że modyfikacja hasła w rekordzie KHW powoduje automatyczną modyfikację jego wystąpień w rekordach bibliograficznych i innych KHW. Ta cecha systemu znacząco upraszcza utrzymanie spójności danych w katalogu

³ Zadbano o to, aby stał się on integralną częścią umowy podpisanej z dostawcą systemu komputerowego, co znacząco ułatwiło egzekwowanie od dostawcy zadeklarowanych przez niego funkcjonalności systemu.

lokalnym, zwłaszcza gdy zachodzi potrzeba synchronizacji danych z katalogiem centralnym i centralną kartoteką haseł wzorcowych.

Implementację systemu rozpoczęto w 20 bibliotekach PAN jednocześnie. Nie było to zadanie łatwe, zwłaszcza w bibliotekach liczących tylko kilku pracowników. Wiązało się ono ze zmianą organizacji pracy w bibliotece oraz przełamywaniem barier psychologicznych (Gazicka, 2003, s. 1-2). We wszystkich bibliotekach Porozumienia, w których kierownictwo było przekonane o potrzebie komputeryzacji biblioteki i potrafiło do niej przekonać pracowników, implementacja systemu i podnoszenie kwalifikacji pracowników było skuteczne. Tylko w skrajnych przypadkach konieczne były przesunięcia kadrowe. Wdrożenie przebiegało sprawnie, także dzięki innym rozwiązaniom organizacyjnym. Zarówno praca nad formularzami przedinstalacyjnymi, jak i potem przy uruchamianiu poszczególnych modułów systemu, odbywała się w zasadzie zespołowo. Bibliotekarze z bibliotek bardziej zaawansowanych w implementacji danego modułu szkolili pozostałych. Stworzono do tego celu nawet odpowiednią pracownię komputerową. Ze względu na szczupłość kadry, w zasadzie we wszystkich bibliotekach Porozumienia, rozpoczęto od wdrożenia modułu katalogowania druków zwartych. Nie każda z bibliotek zrzeszonych w Porozumieniu widziała potrzebę wprowadzenia wszystkich modułów. Decyzję tę pozostawiono poszczególnym bibliotekom. Nieracjonalne zresztą byłoby wdrażanie modułu udostępniania w bibliotece, która wypożycza pozycje do domu tylko kilkudziesięciu pracownikom naukowym własnego instytutu, a pozostałym użytkownikom udostępnia zbiory wyłącznie na miejscu w czytelni. Dla tych bibliotek sprawą bardziej istotną była możliwość importowania rekordów bibliograficznych ze źródeł zewnętrznych, co narzędzia systemu Horizon obsługiwały sprawnie.

W 1998 r. biblioteki użytkujące w Polsce system VTLS miały już wypracowane, na bazie US MARC, formaty dla książek, wydawnictw ciągłych i druków muzycznych, współtworzyły jedną kartotekę haseł wzorcowych. W bazach Porozumienia dostawca systemu zaimplementował oryginalny format US MARC, który jedynie w detalach różnił się od ustaleń konsorcjum VTLS. Dlatego w 1998 r., w czasie spotkania porozumienia „Biblioteka z Horyzontem”, zrzeszającego polskich użytkowników systemu Horizon, nawiązano kontakt z dr. Wojciechem Sachwanowiczem, wówczas informatykiem systemowym Biblioteki Głównej Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Biblioteka ta współpracowała już wtedy z bibliotekami akademickimi konsorcjum VTLS. Po konsultacjach z W. Sachwanowiczem podjęto niezwykle istotną decyzję. Postanowiono ujednoczyć, zgodnie z rozwiązaniami przyjętymi w Toruniu, strukturę baz wszystkich bibliotek naszego Porozumienia⁴. Decyzja ta usprawniła i obniżyła koszty administrowania bazami, ale przede wszystkim uprościła drogę do wymiany danych i uczestnictwa w ogólnopolskim projekcie współkatalogowania zbiorów. W tym okresie Porozumienie zatrudniło dwóch informatyków, którzy również obecnie odpowiadają m.in. za wykonywanie kopii zapasowych baz poszczególnych bibliotek, w miarę potrzeb aktualizują ich ustawienia, czuwają nad przebiegiem instalacji nowszych wersji oprogramowania oraz na bieżąco synchronizują stan lokalnych baz z bazą NUKAT. Ta ostatnia czynność jest niezbędna, ponieważ stopniowo biblioteki Porozumienia zaczęły pobierać rekordy z bazy ogólnopolskiej. Ko-

⁴ Zachowano jednak w bazach dane właściwe dla danej Biblioteki, jak np. kolekcje, rodzaje pozycji i zasady ich wypożyczeń, system oznaczania sygnatur, bazy kont czytelniaków.

rzyści ze współpracy z bibliotekami użytkującymi system VTLIS (obecnie Virtua) pełniej odczuła CBGiOŚ już latem 2002 r.⁵, gdy znalazła się w grupie 23 bibliotek, które jako pierwsze zaczęły współtworzyć katalog centralny NUKAT. Po jego uruchomieniu zaczęto zarówno tworzyć, jak i pobierać utworzone przez inne biblioteki rekordy bibliograficzne wraz z hasłami formalnymi i przedmiotowymi. CBGiOŚ była jedną z niewielu bibliotek Porozumienia, które nie skorzystały z możliwości retrokonwersji do katalogu lokalnego rekordów wcześniej utworzonych w innych programach komputerowych. Dlatego początkowo nie mogła się pochwalić dużą bazą. Aktualnie, dzięki importowi z NUKAT-u rekordów bibliograficznych i rekordów haseł, szybko napełnia katalog własnej biblioteki rekordami dobrej jakości. Obecnie informacja o niemal wszystkich skatalogowanych komputerowo pozycjach jest również prezentowana w katalogu NUKAT. Poza aspektem informacyjnym ma to znaczenie praktyczne. W przypadku czasowej niedostępności serwera Porozumienia użytkownicy CBGiOŚ mogą posiłkować się informacjami zawartymi w NUKAT.

WZROST JAKOŚCI WARSZTATU PRACY I POPRAWA WIZERUNKU ZAWODU

Coraz pełniejsza informacja o specjalistycznej literaturze zgromadzonej w CBGiOŚ dostępna poprzez katalogi online przekłada się na zwiększoną liczbę wypożyczeń międzybibliotecznych⁶ i odwiedzin czytelników z innych ośrodków naukowych, polskich i zagranicznych. Podnosi to rangę biblioteki i jest pozytywnie oceniane przez jej organizatora. Każdy sposób przyczyniający się do wzrostu liczby cytowań publikacji pracowników naukowych jest pożądany. Obecnie Biblioteka lepiej promuje dorobek naukowy pracowników Instytutu. Szybko jest on widoczny w NUKAT, a za jego pośrednictwem, jak już wspomniano, także w ogólnościatowym katalogu WorldCat i Google Scholar.

Współpraca w projekcie współkatalogowania, zwłaszcza przyjęcie ściśle sformalizowanych zasad tworzenia haseł wzorcowych formalnych i przedmiotowych spowodowały, że pracownicy CBGiOŚ zaczęli bardzo sprawnie poruszać się nie tylko po katalogach online polskich i zagranicznych bibliotek, ale także po wszystkich źródłach informacji dostępnych w sieci Internet. Zostało to zauważone przez pracowników naukowych Instytutu, którzy obecnie chętnie korzystają z ich pomocy. Wzrasta przez to liczba pozycji sprowadzanych z innych bibliotek, a więc Biblioteka Instytutu lepiej odpowiada również na potrzeby jej użytkowników. Wszystko to w sposób odczuwalny zmienia postrzeganie roli bibliotekarzy. Powoli stają się oni dla pracowników naukowych Instytutu partnerami, choć jeszcze nie tak dawno biblioteka była traktowana głównie jako „łada wydająca książki”. Pracowników prawie nie

⁵ Do tego czasu, po zadeklarowaniu czynnej współpracy, przeszkoleniu w Centrum NUKAT i uzyskaniu jesienią 2001 r. uprawnień, tworzono rekordy haseł formalnych w Centralnej Kartotece Haseł Wzorcowych (CKHW), dzięki czemu wszystkie nowe rekordy bibliograficzne książek w katalogu lokalnym były wyposażane w prawidłowo zbudowane hasła. Hasłami z CKHW zaczęto sukcesywnie zastępować również wszystkie pozostałe, utworzone lokalnie, hasła.

⁶ Nie tylko wzrosła liczba pozycji wypożyczonych, ale poszerza się lista bibliotek, które przysyłają zamówienia. Zamówienia na nowe polskie pozycje zwykle zawierają już sygnaturę CBGiOŚ, co świadczy o tym, że dana pozycja została zlokalizowana w naszej bibliotece za pośrednictwem katalogu internetowego. Cieszy wzrost zamówień z bibliotek publicznych zlokalizowanych w małych miejscowościach.

zauważano, a jeśli już, to w kontekście wątpliwości co do ich przydatności dla Instytutu (dlaczego ich tam tylu pracuje?, Co oni właściwie robią?). Dziś zaczyna się dostrzegać ich fachowość. Dlatego podnosi się samoocena pracowników biblioteki i wzmacnia zadowolenie z pracy (z zarobków niestety nie!). Wysilek włożony w podniesienie własnych kwalifikacji zawodowych procentuje. Powoli zmieniamy we własnym środowisku stereotyp bibliotekarza. Potwierdza się twierdzenie Jana Wołosza, że „Biblioteka, która dziś nie zapewnia dostępu do zewnętrznych źródeł informacji, nie ma własnej strony WWW, nie potrafi jej prowadzić w atrakcyjny sposób i promować za jej pośrednictwem swego środowiska i swoich usług – przegrywa w konkurencji o mocną pozycję w środowisku i o środki finansowe (Wołosz, 2008, s. 4).

Współpraca w ramach NUKAT-u miała jeszcze jeden istotny aspekt – pozwoliła CBGiOŚ wpłynąć na przyspieszenie prac nad polską instrukcją do formatu MARC 21 rekordu bibliograficznego dla dokumentu kartograficznego. Ostatecznie podjęto się nawet jej opracowania. Zdawano sobie sprawę, że dwuosobowa obsada Działu Kartografii nie zdoła we własnym zakresie skatalogować 80 tys. dokumentów kartograficznych posiadanych przez Bibliotekę. Bardziej realne będzie to wtedy, gdy trud ich skatalogowania rozłoży się również na biblioteki współpracujące ze sobą w ramach projektu NUKAT. I tak się obecnie dzieje. Współkatalogowanie dokumentów kartograficznych ruszyło z początkiem 2008 r. i już widać pierwsze efekty tej współpracy⁷.

ROZWÓJ WSPÓŁPRACY BIBLIOTEK INSTYTUTÓW PAN Z NUKAT

Jako druga do czynnej współpracy z NUKAT przystąpiła Centralna Biblioteka Matematyczna, a z początkiem 2007 r. zaczęły z nim oficjalnie współpracować kolejne biblioteki instytutów PAN. Początkowo w bazie NUKAT w rekordach bibliograficznych skopiowanych do baz lokalnych zamieszczały tylko symbol swojej biblioteki. Obecnie trzy z nich, po przeszkoleniu w Centrum NUKAT, uczestniczą we współkatalogowaniu. Z czasem informacja o gromadzonej przez biblioteki Porozumienia rzadkiej, specjalistycznej literaturze naukowej oraz o miejscu jej przechowywania dodatkowo wzmocni najważniejszą, informacyjną funkcję katalogu centralnego NUKAT.

Porozumienie pracuje nad tym, aby w ślady tych bibliotek poszły następne. W jego ramach łatwiej poprosić o konsultacje kogoś, kogo już się zna, niż szukać pomocy w nieznannej bibliotece.

W Porozumieniu trzeba było podjąć jeszcze jedną niezwykle ważną decyzję, dotyczącą wyboru języka informacyjno-wyszukiwawczego (JIW). Ustalono, że każda biblioteka wybierze język, który najlepiej odpowiada specyfice jej księgozbioru. W CBGiOŚ wzięto pod uwagę Język Haseł Przedmiotowych (JHP) KABA, główny język informacyjno-wyszukiwawczy stosowany w katalogu NUKAT. Obawiano się jednak bardzo sformalizowanych zasad jego tworzenia, bo panowała obiegowa opinia, że są one trudne. Na dodatek dostępna w 1998 r. w CKHW jego leksyka z zakresu nauk geograficznych i ochrony środowiska była bardzo uboga. Przyjęcie tego języka wiązałoby się,

⁷ W okresie od stycznia do października 2008 r. skatalogowano w NUKAT 1602 poz. Biorąc pod uwagę fakt, że był to okres, kiedy bibliotekarze dopiero uczyli się katalogować według nowego formatu, liczbę tę można uznać za wynik obiecujący.

zwłaszcza na początku, z ogromną pracą przekraczającą, jak się wtedy wydawało, możliwości jednej osoby zatrudnionej w dziale opracowania przedmiotowego. Obawiano się także reakcji użytkowników Biblioteki, na radykalną zmianę terminów wyszukiwawczych. Przykładowo, użytkownicy przyzwyczajeni byli do hasła „planowanie przestrzenne”, który w KABA jest terminem odrzuconym. Użytkownik odsyłany jest do hasła „zagospodarowanie terenu”, które geografom zupełnie nie kojarzy się z całokształtem działalności zmierzającej do racjonalnego zagospodarowania przestrzeni (kraju, województwa, regionu, miasta itp.)⁸. Przykładów takich można by podać więcej. Przymiarki do zastosowania własnych rozwiązań nie wypadały jednak pozytywnie. Podobnie jak próby wyszukania za pomocą hasła przedmiotowego konkretnej pozycji w działającym już wówczas ogólnopolskim wirtualnym katalogu KaRo, w którym przeszukując katalogi lokalne wielu bibliotek, trafia się na wiele różnych JIW. Znowu cenna okazała się dyskusja z A. Paluszkiewicz, która przekonała autorkę, że korzyści dla bibliotekarzy i użytkowników katalogu lokalnego z zastosowania w nim języka, którego leksyka rozwijana jest centralnie, będą ostatecznie dużo większe niż wysiłek włożony przez pracowników danej biblioteki w przyjęcie systemu pracy obowiązującego przy współpracy z Ośrodkiem JHP KABA. Udowadniała, że właśnie biblioteki o małej obsadzie zyskają najwięcej, bo biblioteki z dużą obsadą skatalogują i opracują przedmiotowo np. cały egzemplarz obowiązkowy, a biblioteki dziedzinowe będą mogły skoncentrować się na opracowaniu literatury specjalistycznej. Użytkownicy katalogu posługiwać się będą zaś spójnym JIW, na bieżąco rozwijanym i modyfikowanym. Podkreślała, że spełnienie tych ostatnich wymogów w przypadku języka tworzonego przez pojedynczą bibliotekę, szczególnie przy braku wystarczającej liczby etatów, będzie niezwykle trudne.

Ostatecznie w katalogu CBGiOŚ zastosowano JHP KABA. Początkowo nie było łatwo, a niezbędną wiedzę zdobywano „w sposób eksternistyczny”. Umożliwiła to bogata już wtedy literatura przedmiotu i analiza budowy istniejących haseł⁹. Z czasem CBGiOŚ, jako druga biblioteka w Warszawie, uzyskała uprawnienia do tworzenia wzorcowych haseł przedmiotowych. Z perspektywy czasu widać, że decyzja o wyborze JHP KABA była ze wszech miar słuszna i aktualnie procentuje. Obecnie pracownicy Biblioteki nie tylko sami mogą tworzyć terminy wyszukiwawcze potrzebne do właściwego opracowania przedmiotowego jej specjalistycznego księgozbioru, ale także wpływać na kształt tego języka, ponieważ współpracują z Ośrodkiem JHP KABA konsultując słownictwo i rozwiązania metodyczne dotyczące opracowania dokumentów z zakresu geografii, ochrony środowiska i kartografii. Aktualnie przejmowane z katalogu NUKAT opisy bibliograficzne polskich pozycji najczęściej są już opatrzone hasłami przedmiotowymi, dlatego więcej czasu można poświęcić na tworzenie innych, niezbędnych haseł, zwłaszcza nazw geograficznych. Dzięki temu szybciej opisywana jest przedmiotowo literatura zagraniczna i retrokatalogowana.

Zadowoleni są również użytkownicy Biblioteki, zwłaszcza studenci Wydziału Geografii i Studiów Regionalnych Uniwersytetu Warszawskiego, którzy dzięki powstaniu NUKAT-u mogą przeszukiwać katalogi wielu bibliotek,

⁸ Tj. działalności zapewniającej warunki poprawy poziomu życia społeczeństwa, zachowania równowagi przyrodniczej, ochrony dóbr kultury, zwiększenia efektywności procesów gospodarczych i podnoszenia zdolności obronnej państwa (Runge i Runge, 2008, s. 239).

⁹ Obecnie Ośrodek KABA, w miarę potrzeb bibliotek, organizuje odpowiednie szkolenia.

w tym dwóch bibliotek geograficznych¹⁰ i biblioteki uniwersyteckiej, za pośrednictwem jednego interfejsu i jednego JIW, co niezwykle ułatwia wyszukiwanie literatury.

Przyjęcie JHP KABA pozwoli Centralnej Bibliotece Geografii i Ochrony Środowiska PAN nadążać za kolejnymi potrzebami użytkowników i trendami w światowym bibliotekarstwie. Na jubileuszowej konferencji poświęconej NUKAT-owi zapowiedziano np., że analiza modelu FRBR¹¹ może być wykorzystana do wyznaczania kierunków ewolucji języka KABA (Nasiłowska, 2008).

DALSZE PERSPEKTYWY

Współpraca z NUKAT-em umożliwia bibliotekom Porozumienia nie tylko przyspieszenie napełniania lokalnych katalogów rekordami dobrej jakości, ale także sprostanie w przyszłości kolejnym wyzwaniom. Samo posiadanie przez bibliotekę katalogu online to już dziś za mało. Obecnie tylko 1% internautów rozpoczyna poszukiwanie literatury od katalogu konkretnej biblioteki (Chachra, 2008). Niezwykle ważne jest zatem, aby katalog online biblioteki był częścią krajowego katalogu centralnego, czy wręcz światowego. Trzeba mieć również świadomość, że ponad 62% użytkowników rozpoczyna poszukiwania informacji od Google (Chachra, 2008). Dotyczy to także pracowników naukowych, dlatego katalogi bibliotek powinny być indeksowane przez tę wyszukiwarkę. Taką możliwość daje polskim bibliotekom uczestnictwo w katalogu NUKAT. Rozwiązaniem optymalnym byłoby zintegrowanie tego katalogu centralnego z innymi źródłami informacji, takimi jak np. powstające aktualnie w Polsce biblioteki cyfrowe, udostępniane na zasadzie Open Access. Wydaje się, że w tym właśnie kierunku zmierza NUKAT (Kasprzyk, 2008). Biblioteki w nim uczestniczące łatwiej odpowiedzą na oczekiwania społeczne i aktywniej włączą się w budowę społeczeństwa informacyjnego opartego na wiedzy. W przyszłości będą mogły zaoferować swoim użytkownikom kolejne nowe usługi.

ZAKOŃCZENIE

Trudno ocenić, na jakim etapie byłaby komputeryzacja bibliotek warszawskich instytutów PAN, gdyby ponad 10 lat temu nie podjęły współpracy. Dzięki niej usuniętych zostało wiele przeszkód, a kluczem do tego okazała się wzajemna motywacja i przełamanie izolacji poszczególnych bibliotek. Współpraca pozwala włączać skomputeryzowane zasoby kolejnych bibliotek instytutowych w światowy obieg informacji, znacząco obniża koszty utrzymania komputerowego systemu bibliotecznego, wpływa na zmianę wizerunku bibliotek w ich lokalnym środowisku, pozwala śmiało myśleć o wdrażaniu nowych usług, często wymuszanych przez postęp technologiczny. Przykład Porozumienia pokazuje również, że warto korzystać z doświadczeń innych, dlatego trzeba podkreślić rolę, którą, chyba nieświadomie, odegrała na po-

¹⁰ Do 1997 r. biblioteki Wydziału Geografii UW i Instytutu Geografii PAN były połączone, dlatego ich księgozbiory się uzupełniają, a CBGiOS dalej pełni rolę uzupełniającej biblioteki wydziałowej dla czterech kierunków studiów na UW.

¹¹ Opis modelu FRBR znaleźć można m.in. w artykule Marka Nahotki.

czątku komputeryzacji bibliotek instytutów naukowych Polskiej Akademii Nauk zmarła przed pięcioma laty A. Paluszkiewicz. Przystępując w ramach Porozumienia do realizacji nowego projektu, jakim jest budowa biblioteki cyfrowej, będziemy o Jej wskazówkach pamiętać. Zresztą, jak się wydaje, od podejmowania współpracy na różnych płaszczynach nie ma dziś odwrotu. Właśnie współpracę pomiędzy różnymi placówkami zakłada *Strategia rozwoju nauki w Polsce do roku 2015* (MNiSzW, 2008).

BIBLIOGRAFIA

- Burchard, Maria (2004). Anna Paluszkiewicz (1941-2004) *Przegląd Biblioteczny*, z. 3-4 s. 101-106.
- Chachra, Vinod (2008). Information discovery and its importance to the communities we serve. W: *Rola katalogu centralnego NUKAT w kształtowaniu społeczeństwa wiedzy w Polsce*. Międzynarodowa konferencja z okazji 5-lecia istnienia katalogu centralnego NUKAT, Warszawa 23-25 stycznia 2008 r. [online]. Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie. Centrum NUKAT; Sekcja Bibliotek Naukowych Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich [dostęp: 30.10.2008]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.nukat.edu.pl/konf2008/index.phtml?l=pl&s=22>>.
- Czarnocka-Cieciura, Dorota; Gazicka, Dorota (2002). Budowa serwisu informacyjnego dla ludzi nauki – współpraca bibliotek Polskiej Akademii Nauk w zakresie ich komputeryzacji. W: *INFOBAZY'2002 – bazy dla nauki*. Materiały z konferencji. Gdańsk, 24-26 czerwca 2002. Gdańsk: CI TASK, s. 125-128.
- Drabek, Aneta (2008). Cyfrowy warsztat pracy bibliotekarza. *Bibliotekarz* 7-8, s. 3-8.
- Gazicka, Dorota (2003). Czym grozi wykorzystywanie technologii teleinformatycznych w bibliotece? – uwagi praktyka. W: *Internet w bibliotekach II: łączność współpraca, digitalizacja*. Wrocław, 23-26 września 2003. [online]. [Warszawa]: Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, K[omisja] W[ydawnictw] E[lektronicznych], Redakcja „Elektronicznej Biblioteki” (EBIB Materiały konferencyjne) [dostęp: 19.09.2006]. Dostępny w World Wide Web: <<http://ebib.oss.wroc.pl/matkonf/iwb2/gazicka.php>>.
- Gazicka, Dorota; Peliwo, Jan; Baszkiewicz, Przemysław (1999). Bibliografia Geografii Polskiej w sieci Internet. W: *Infobazy '99 : bazy danych dla nauki*. Materiały z konferencji organizowanej pod patronatem Komitetu Badań Naukowych, Gdańsk, 30.08-01.09.1999. Gdańsk: Centrum Informatyczne TASK, s. 291-295.
- Kasprzyk, Agnieszka (2008). NUKAT – drzemiące możliwości. W: *Rola katalogu centralnego NUKAT w kształtowaniu społeczeństwa wiedzy w Polsce*. Międzynarodowa konferencja z okazji 5-lecia istnienia katalogu centralnego NUKAT, Warszawa 23-25 stycznia 2008 r. [online]. Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie. Centrum NUKAT; Sekcja Bibliotek Naukowych Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich [dostęp: 30.10.2008]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.nukat.edu.pl/konf2008/index.phtml?l=pl&s=22>>.
- Nahotko, Marek (bd). *Functional Requirements for Bibliographic Records (FRBR) – model opracowania zbiorów bibliotecznych* [online]. Strona domowa M. Nahotki, Webpark [dostęp: 3.11.2008]. Dostępny w World Wide Web: <<http://nahotko.webpark.pl/frbr.html>>.
- Nasiłowska, Maria (2008). Opis przedmiotowy w katalogu NUKAT – rola i miejsce jhp KABA. W: *Rola katalogu centralnego NUKAT w kształtowaniu społeczeństwa wiedzy w Polsce*. Międzynarodowa konferencja z okazji 5-lecia istnienia katalogu centralnego NUKAT, Warszawa 23-25 stycznia 2008 r. [online]. Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie. Centrum NUKAT; Sekcja Bibliotek Naukowych Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich [dostęp: 30.10.2008]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.nukat.edu.pl/konf2008/index.phtml?l=pl&s=22>>.
- Padziński, Andrzej (2008). Wprowadzenie. W: *Prace wybrane*. Anna Paluszkiewicz. Wyboru dokonał i wstępem opatrzył Andrzej Padziński. Warszawa: Wydaw. SBP, s. 7-11.
- Paluszkiewicz, Anna (1991). Rola formatu i kartotek wzorcowych w skomputeryzowanych katalogach bibliotecznych. *Przegląd Biblioteczny*, z. 3/4, s. 275-279.
- Paluszkiewicz, Anna (1998). Trudne decyzje i ich efekty. W: *Materiały na Międzynarodową Konferencję nt.: Współpraca bibliotek naukowych w zakresie automatyzacji*. Kraków, 16-19 listopada 1998. [Red. Maria Burchard, Maria Lenartowicz]. Warszawa: Wydaw. SBP, s. 29-33.

- Radwański, Aleksander (2007). Biblioteki w nowoczesnym społeczeństwie. *Bibliotekarz* 11, s. 4-7.
- Runge Anna, Runge Jerzy (2008). *Słownik pojęć z geografii społeczno-ekonomicznej*. Katowice: Videograf Edukacja.
- Strategia Rozwoju Kraju 2007-2015 (2008). Strategia rozwoju nauki w Polsce do 2015 r. Warszawa, kwiecień, 2008 r. [online]. Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego [dostęp: 11.09.2008]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.uwb.edu.pl/download/strategia_nauki.pdf>.
- Wołosz, Jan (2008). Biblioteki w społeczeństwie polskim. *Bibliotekarz* 1, s. 2-6.

DOROTA GAZICKA-WÓJTOWICZ

Central Library of Geography and Environment Protection
Institute of Geography and Spatial Organization
Polish Academy of Sciences
e-mail: gazicka@twarda.pan.pl

FROM CDS/ISIS SOFTWARE TO NUKAT, WORLDCAT
AND DECISIONS AND OPPORTUNITIES
OF RESEARCH INSTITUTE LIBRARIES

KEYWORDS: Libraries of Polish Academy of Sciences. Library automation. NUKAT union catalog. Shared cataloging. KABA Subject Headings.

ABSTRACT: The author presents decisions which led Warsaw libraries of Polish Academy of Sciences to join shared cataloging in NUKAT, provide information via WorldCat and Google Scholar and start a shared digital library. Attention is drawn to the advisory role of Anna Paluszkiewicz, followed by the discussion of benefits resulting from cooperation within NUKAT and agreement of Polish Academy of Sciences institutes on shared automation of their libraries. In the case of the author's library benefits in question involved: breaking through the isolation of the library, enhancing the professional skills of its staff, accelerating the process of cataloging its collections, developing professional user services, improving the image of the library staff in the local community, introducing the opportunity of offering new services to the library users.

Tekst w wersji poprawionej wpłynął do redakcji 29 kwietnia 2009 r.